

УДК 821.161.2-3.09Коваленко(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/46-1-23>

Лідія КАВУН,
orcid.org/0000-0001-9862-8899
доктор філологічних наук,
професор кафедри української літератури
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
(Черкаси, Україна) kavun_li@ukr.net

ПАМ'ЯТЬ Й ІДЕНТИЧНІСТЬ У ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ВАЛЕНТИНИ КОВАЛЕНКО

У статті йдеться про літературну рецепцію проблематики пам'яті й ідентичності, її інтерпретацію в сучасних мистецьких колах. Зацікавлення цією темою виразно проявляється у повістях Валентини Коваленко «Вовчик» і «Копанка в бережині, або Такий мій рай».

У дослідженні стратегічним є застосування засад *memory studies*, що дали підстави для комплексного студіювання художніх творів у суспільно-історичному вимірі пам'яті й ідентичності. Принципи семіотичного підходу слугують відкриттю в повістях нових значень, увиразненню важливих їх аспектів, уможливають інтерпретацію художньо-ускладнених текстів, системи їхніх символів. Його застосовано для декодування семантики пам'яті й ідентичності в літературній рецепції.

Особисті історії центральних персонажів художньої прози Валентини Коваленко, у яких віддзеркалені різні події, ситуації, випадки та досвід інших осіб, скеровані на перепривласнення цінностей та відновлення ідентичності. Завдяки особистому (часто приватному, а не політично-забарвленому) характеру цих історій вони продуктивні в контексті реконструкції більш повної та адекватної картини сучасної України.

У повісті «Вовчик» запропоновано системну реконструкцію витісненої пам'яті. Тут авторська рефлексія спрямована на осмислення відносин автентичного й штучного, розриву поколінь, подолання дитячої психотравми й відновлення історичної тяглості пам'яті.

Автобіографічна повість «Копанка в бережині, або Такий мій рай» стає найприкметнішим виявом деконструкції і конструювання індивідуального й національного світу. Його головними завданнями є подолання часу, повернення до свого первісного «я», спроба експлікації в художній формі рефлектуючої авторської свідомості. У конкретному вимірі літературних персонажів повісті В. Коваленко постає спокійний та неупереджений аналіз автобіографічної пам'яті, родинних вартостей, які було знецінено і сфальшовано за радянських часів в Україні.

Семантику пам'яті в аналізованій художній прозі реалізовано через численні конотації, які створюють додатковий смисловий ефект, і спроектовано нові вектори освоєння минулого, відновлення та утвердження української ідентичності.

Ключові слова: повість, автобіографічна пам'ять, знак, символ, семантика, психотравма.

Lidia KAVUN,
orcid.org/0000-0001-9862-8899
Doctor of Philology,
Professor at the Department of Ukrainian Literature
Cherkasy National University named after Bohdan Khmelnytsky
(Cherkasy, Ukraine) kavun_li@ukr.net

MEMORY AND IDENTITY IN ARTISTIC PROSE BY VALENTYNA KOVALENKO

The article deals with the literary reception of the problems of memory and identity, its interpretation in modern art circles. Valentina Kovalenko's novels "The Wolf" and "A Small Pond in the Shore, or This is My Paradise" clearly represent an interest in this topic. The study is strategic in the application of the principles of memory studies, which provided the basis for a comprehensive study of works of art in the socio-historical dimension of memory and identity. The principles of the semiotic approach serve the discovery of new meanings in the stories, the expression of their important aspects; allow the interpretation of artistically complex texts, the system of their symbols. It is used to decode the semantics of memory and identity in literary reception.

Personal stories of the central characters of Valentyna Kovalenko's fiction, which reflect various events, situations, cases and experiences of others, aimed at re-appropriation of values and restoration of identity. Due to the personal (often private, not political-colored) nature of these stories, they are productive in the context of the reconstruction of a more complete and adequate picture of modern Ukraine. The story "Wolf" offers a systematic reconstruction of repressed memory. Here, the author's reflection is aimed at understanding the relationship between the authentic and the artificial, the generation gap, overcoming child trauma and restoring the historical longevity of memory. The autobiographical story "A Small Pond in the Shore, or This is My Paradise" becomes the most notable manifestation of the deconstruction

and construction of the individual and national world. Its main task is to overcome time, return to its original "I", an attempt to explicate in the artistic form of reflective authorial consciousness. In the concrete dimension of the literary characters of V. Kovalenko's story there is a calm and unbiased analysis of autobiographical memory, family values, which were devalued and falsified during the Soviet times in Ukraine. The semantics of memory in the analyzed fiction is realized through numerous connotations that create an additional semantic effect, and new vectors of mastering the past, restoring and affirming the Ukrainian identity are designed.

Key words: *story, autobiographical memory, sign, symbol, semantics, psychotrauma.*

Постановка проблеми. У сучасному глобалізованому світі питання літературно-культурної самоідентифікації та національної самобутності є надзвичайно важливими. Цивілізаційні виклики межі ХХ – ХХІ століть, такі як зміна клімату на планеті, гібридні війни, військове вторгнення Росії до Криму, російсько-українська війна на Донбасі, реалізація Росією культурного рефреймінгу, що робить історію, культуру, літературу абсолютною зброєю, інспірували вивчення парадигматики пам'яті, яка «перегукується» (корелює) з проблемами екології свідомості, соціуму, гендерних ролей, ідентичності, екології довкілля тощо. Особливістю сучасної ситуації, як зазначив французький дослідник П'єр Нора у дослідженні «Теперішнє, нація, пам'ять» (Нора, 2014), є те, що в останні десятиліття всі соціальні групи переоцінюють, переосмислюють традиційну рецепцію минулого. Пам'ять реконструює зв'язок минулого, теперішнього і майбутнього, відновлює поколіннєву спадкоємність і відіграє важливу роль у формуванні та підтримці колективної та індивідуальної ідентичності.

Україна протягом останніх десятиліть в умовах прискорення темпів соціокультурних змін і збільшення форм репрезентації минулого переживає історичну, культурну, індивідуальну реорієнтацію. Відстоюючи збереження національної ідентичності, українські інтелектуали намагаються розробити автономні коди пам'яті, щоб тематизувати або концептуалізувати минуле. Отже, у художній літературі оприявнюється безліч форм пам'яті та її різновидів, а саме індивідуальної, родової, колективної, культурної, національної, що зумовлено актуальною потребою відновити тяглість української історії, протидіяти імперському російському міфу, «зшити» індивідуальну й колективну пам'ять, відреставрувати культурно-національну ідентичність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній гуманітарній науці функціонує чимало визначень пам'яті та ідентичності з такими конотаціями, як колективна, індивідуальна, історична, соціальна, комунікативна, національна. Вагомий внесок у вивчення окремих аспектів зазначеної проблеми роблять західноєвропейські дослідники (Абі Варбург, Вальтер Беньямін, Морис Гальбвак, П'єр

Нора, Ян і Аляйда Ассманн, Поль Рікер, Жак Ле Гофф, Поль Коннертон) і представники наукових традицій Східної Європи (Олексій Леонт'єв, Юрій Лотман, Борис Успенський, Володимир Топоров, Олександр Еткінд). Серед українських літературознавців у цьому контексті слід відзначити Віру Агеєву, Тамару Гундорову, Лідію Кавун, Оксану Кісь, Ярослава Поліщука, Оксану Пухонську.

У 1920-х роках французький соціолог Моріс Хальбвак у працях «Соціальні рамки пам'яті» (1925 рік) та «Колективна пам'ять» (1950 рік) обґрунтував обумовленість індивідуальної пам'яті колективною. Згідно з його концепцією, пам'ять – це часткове і вибіркоче відтворення індивідом минулого, яке цілком залежить від його приналежності до певної соціальної групи і культурної традиції, а також відображає та легітимізує ідентичність цієї групи (Halbwachs, 1992). Учений стверджував, що «колективна пам'ять виходить за межі індивідуальної біографії та забезпечує міжпоколіннєву трансляцію значущих для групи знань про минуле» (Кісь, 2013). «Студії пам'яті» є загальним напрямом досліджень, у межах якого увиразнюються наукові і життєві дискурси ідентичності, що виражає ідею постійності, тотожності, спадкоємності індивіда і його самості, самосвідомості».

Засвоюючи меморіастичний підхід до вивчення минулого, сучасна літературна критика розглядає пам'ять як один із важливих способів формування колективної та індивідуальної ідентичності. Бажаючи закріпитись у нинішньому глобалізованому світі, українці акцентують автентичність свого буття. З огляду на це, як зазначає Ярослав Поліщук, «у сучасній критиці вже з'явилися окремі судження, що кваліфікують становлення нового (після постмодернізму) естетичного напрямку, зокрема його опертя на документалізм та біографічний досвід» (Поліщук, 2019: 186). Таким чином, ретроспектива минулого, яка нині досягається в українському тексті, має колосальні непідняті пласти пам'яті своїх незліченних предків і впливає на формування соціуму, нації, групи, індивідуума.

Загрозливе існування національно-культурної самості змушує український літературний текст межі ХХ – ХХІ століття продукувати – різною,

очевидно, мірою – авторські версії пам'яті нації, спільноти, громади, родини, індивіда, які відроджують віру в себе, відстоюють невідповідність своєї появи у світі через повернення до спільного минулого. У літературі цього періоду, за слухним висловлюванням Віри Агеєвої, «зв'язок між спогадом та ідентичністю враз неймовірно актуалізувався» (Агеєва, 2011: 45). Головні персонажі прозових творів Ю. Андруховича, О. Забужко, С. Жадана, Т. Малайчук нерідко наділені автобіографічними рисами, перебувають у ситуації безбатьківщини й бездомності, втрати довіри до батьків і руйнування родової пам'яті, що робить їх відчуженими, беззахисними, відірваними від власної домівки і родини та сповненими безнадії. Як правило, це «авантюрист/ниця, який/яка вільно пересувається у часі і просторі та живе фрагментами спогадів, снами-галюцинаціями, втечами у віртуальність» (Гундорова, 2013: 187). Однак навіть в автобіографічних дискурсах йдеться не стільки про окрему людину, індивідуальну долю, шукання і приєднання до абсолюту окремої людської душі, скільки про Україну, збереження її ідентичності.

Мета статті. Метою статті є з'ясування літературної рецепції проблематики пам'яті та ідентичності, їх взаємозв'язку на підставі повістей Валентини Коваленко «Вовчик» і «Копанка в бережині, або Такий мій рай», що якісно вирізняються серед сучасної української художньої прози.

Досягнення сформульованої мети передбачає вирішення таких **завдань**: уточнити сутність понять «пам'ять» й «ідентичність»; проаналізувати повість «Вовчик» в аспекті вияву реконструкції пам'яті й травматичного досвіду на підставі аналізу поколіннєвих змін; простудіювати модель автобіографічного (індивідуального) й національного (колективного) визначника пам'яті та ідентичності, оприявленіх у повісті «Копанка в бережині, або Такий мій рай».

Методи і методології. Проблематика і поставлені дослідницькі завдання зумовили застосування описового методу для створення загальної картини літературної рецепції пам'яті й ідентичності; метод аналізу уможливив з'ясування особистих модифікацій національної свідомості у творчості В. Коваленко. У дослідженні стратегічним є застосування засад *memory studies*, що дали підстави для комплексного студіювання художніх творів у суспільно-історичному вимірі пам'яті й ідентичності. Принципи семіотичного підходу слугують відкриттю в повістях нових значень, увиразненню їх важливих аспектів, уможливають інтерпретацію художньо-ускладнених текстів, системи

їхніх символів. Його застосовано для декодування семантики пам'яті та ідентичності в літературній рецепції.

Виклад основного матеріалу. Уточнимо, що пам'ять множинна, зокрема індивідуальна, родова, культурна, національна, і нерідко різні її вияви відокремлені й конфліктують між собою. Саме пам'ять постає одним із джерел ідентичності, формує відчуття приналежності до певного суспільства, яке завдяки прикметним спільним «місцям пам'яті» та історії впізнає себе у минулому, отже, надає йому значення в сучасному контексті.

Особисті історії центральних персонажів художньої прози Валентини Коваленко, у яких віддзеркалені різні події, ситуації, випадки та досвід інших осіб, скеровані на перепривласнення цінностей та відновлення ідентичності. Завдяки особистому (часто приватному, а не політично-забарвленому) характеру цих історій вони продуктивні в контексті реконструкції більш повної та адекватної картини сучасної України.

Тема пам'яті та ідентичності, їх органічного взаємозв'язку, проблема роду як початку «людського життя» (О. Лосєв), його впливу на формування особистості і народу стає провідною у творах письменниці «Вовчик» (1996 рік) і «Копанка в бережині, або Такий мій рай» (2002, 2019 роки). Байдуже, свідомо чи несвідомо авторка звертається до цієї проблематики, бо центральні персонажі її повістей органічно пов'язані з минулим, яке суттєво впливає на відродження та утвердження національної ідентичності, ментальну поведінку та спосіб думання сучасного українця. Письменниця наголошує на тому, що втрата родової свідомості, конфлікт батьків і дітей, їхнє непорозуміння викликають почуття загубленості, непевності, незахищеності, непоінформованості (щодо вчорашнього, теперішнього і завтрашнього), сумніви щодо правильного/неправильного вибору.

У центрі повісті «Вовчик» лежить історія життя окремо взятої «маленької» людини, точніше дитини, яка намагається з'ясувати та відновити внутрішню, особисту, родову ідентичність, щоб дати лад не тільки власному життю, але й впорядкувати світ навколо себе. Можна сприймати твір як реконструкцію одного локального сюжету, який, однак, претендує на осмислення вагомих проблем конформізму і нонконформізму, реставрації минулого, втрати коренів і рідного дому, ролі пам'яті та ідентичності в житті кожної людини, важливості приватної пам'яті й спогадів, їхньої обумовленості комунікацією.

Головний герой твору Толик живе в дитячому будинку з того часу, як йому виповнився один

рік. «Матері він не пам'ятає зовсім. Батька також, хоча, мабуть, міг би його впізнати серед багатьох чоловіків. Знав, хтозна від кого, що обоє вони були німими та ще й п'яницями» (Коваленко, 2019: 30). Однак хлопчик переконаний у тому, що трагедія полягає не в його неповерненні додому, а у якійсь непереборній події, яка змусила батьків відмовитися від своєї дитини. Толик зростає, наче дике звірятко, «у гущавині принижень і страху, вичікуючи нової пастки дитбудинківського життя» (Коваленко, 2019: 48). Діти, які потрапили до дитбудинку, інтернату, соціально, культурно і національно різні. Хтось із них зумів пристосуватися до теперішнього життя, ставши підлабузником, безмовною істотою, яка з усім погоджується. Однак Толик не мовчить. Він виправляє вчительку, коли та говорить суржилом, заступається за слабших, домагається справедливості. Його непокора драгує виховательку, і його навіть запроторюють до психлікарні.

Будучи на самоті із самим собою, своїм власним життям, що складається з випадкових подій, починаючи з факту свого народження і потрапляння до дитбудинку, дитина почувається випадковою та не обов'язковою. Вчителька Софія Павлівна, яка зневажливо ставиться до кмітливого й непокірного Толика, не втомлюється повторювати: «Не забувай, Безродний, що ти – не Робінзон Крузо і не дике вовчєня, що відбилося від своєї зграї. Ти – між людей» (Коваленко, 2019: 79). Однак дитина не може прийняти чужу їй, штучно створену суспільну модель «без душі», не сприймає реальність такою, якою вона є, і неодноразово тікає спочатку з дитбудинку, а пізніше й з інтернату. Він прагне вирватись із задушливої атмосфери на волю, врятувати себе і друзів від немилосердно холодного й жорстокого ставлення Софії Павлівни. Незважаючи на небезпеку, яка чатує на нього за межами дитбудинку, Толик намагається здолати відстань заради повернення до «свого» простору», «свого» минулого, набування «свого» індивідуального досвіду. Водночас, його мета полягає не просто у віднайденні рідного дому, а насамперед у розгадуванні таємниці минулого, подоланні особистої психотравми, наслідком якої стали його відчуження, закинутість у цьому світі.

Персонаж твору свідомо вибирає шлях пошуку свого «я», культурно-історичної пам'яті, органічними складниками якої є знання про своє походження, дитинство. Філософи називають це самосвідомістю, яка завжди невід'ємна від поняття волі. Однак ні самосвідомості, ні волі не може бути у людини, позбавленої культурно-історичної пам'яті, тобто знання своєї індивідуальної

історії, переживання історії як процесу перетворення майбутнього в теперішнє, теперішнього – в минуле, культури, що усвідомлює себе як «рефлексуючу» історію людського розвитку. Сенса свого буття персонаж повісті Валентини Коваленко вбачає не лише у самоідентифікації, але й у віднайденні втрачених смислів, замовчуваного й загубленого досвіду, адже «впізнавання минулого робить теперішність впізнаваною і дає звільнення від історичних травм» (Гундорова, 2013: 146).

Простором, у якому і за допомогою якого, пізнає своє минуле центральний персонаж повісті В. Коваленко «Вовчик», стає сільський простір – батьківська хата, де він колись народився. Тут живуть його менші брати з матір'ю-алкоголичкою. «Зчорнілий тин з повиламуваним місцями штахетом, наче скелет, похилився на шлях. Щириця та лобода, мало не в ріст людини, розкошували тут скрізь. З-поміж бур'яну зиркали темні перекошені зиниці вікон. Дика таємничість цієї господині відлякувала хлопця» (Коваленко, 2019: 116). У світі родини – хаті – панують бруд, бідність, темрява, а не добробут, злагода, любов та порозуміння, яких так бажав Толик. Тут стара напівзруйнована хата має особливий семіотичний статус. Її завдання полягає в тому, щоб зупиняти час і бути у світі знаком, ексцентричним у часі і просторі, знаком зі спеціальним психологічним навантаженням, таким як повернення до першопочатку, переживання психотравми і віднайдення пам'яті, автентичності.

Образ дому у повісті В. Коваленко не зводиться лише до конкретного топічного об'єкта, але й пов'язаний із емоційним відчуттям, душевним прагненням до захищеності і спокою. Персонаж спробує віднайти «міфологічний» дім «із душею», тобто простір як місце збереження глибинної пам'яті, вільного людського духу, непідвладного брутальному тиску. Це абсолютний простір, у якому депоновано історичні події, пам'ять роду, людський досвід.

Конкретний реально наявний дім і спогади знайомих допомагають пам'яті Толика і приводять до розгадки таємниці. Фактично дім як симулякр, за яким нічого немає, породжує семантику пам'яті, яка ставить під сумнів буття персонажа повісті, робить дійсність непевною, деструктивною, крихкою, некомфортною. Це знак-символ виродження, що настає через занедбування традиційних цінностей, а саме мови (батьки персонажа німі), родини, держави, культури. Толик із тривогою роздумує про теперішнє становище родини і про шанс свого майбутнього, який стає загрозливим через бездумне пияцтво матері та внутрішні родинні суперечності

(тяжба матері з батьком через хату), асоціальний тип життя, деградацію і занепад роду. Отже, повернення до першопочатку – це повернення до батька і матері, своїх родинних коренів, відновлення пам'яті, персональної ідентичності. Про реального біологічного батька Толик згадує, про нього говорять мати, сестра, але він відсутній персонально на сторінках твору. Батько байдужий і не бере на себе відповідальності за долю своїх дітей. «Відсутній – риторична і сюжетна фігура, що вказує на умовність самої реальності та існування передісторії – якогось іншого світу поза тим, що розгортається перед очима читача» (Гундорова, 2013: 215). У повісті «Вовчик» виявляється міфологізоване батьківство. Цінність суцього, справжність персонажа, самоідентифікація пов'язані з трансцендентною фігурою батька, який уособлює автентичність, збереження ідентичності. Його життя пов'язане з усім, що перебуває поза Домом, інтелектуальним, публічним. Це дух, фатум, що підштовхує героя до дії, пошуку сенсу буття, відродження та відновлення цілості пам'яті й повноти світу. Вгамувавши свою жагу ідентифікації, Анатолій змушений рухатись далі, аби дати енергію застійному джерелу родової пам'яті, аби самореалізуватись, відбутись тепер і в майбутньому.

Спостерігаючи моральне й матеріальне нівелювання цінностей своїх батьків, персонаж розчарується в них і почувається бездомним, безбатьківщиною. Символіка образу німої матері-п'яниці прочитується як знак примарності, невизначеності, які тягнуться з минулого в сучасне і тяжіють над дитиною, поки вона не позбудеться їх. Жінка-мати репрезентує тип, звернений у минуле. Його нежиттєздатність підкреслена руйнуванням роду, неспроможністю селянсько-патріархальних традицій уціліти в новій реальності, де село занепадає. Зрештою Толик матір ніколи більше не побачить. Зі слів знайомої він дізнається про її смерть. «Толя спішив. Спішив, як ніколи, виринути з оцієї дикої гуцавини, в якій починав задихатися» (Коваленко, 2019: 122). Водночас він не відмовляється від батьків і від «батьківщини», але звільняється від примари минулого й вкорінюється у нове (міське) життя, адже у «всякому запереченні реального, через яке цінність входить у світ, ховається ствердження буття» (Рікер, 2001: 361). Персонаж твору бере відповідальність за своє життя, повертається до Києва, де вступає до художнього училища.

Як бачимо, домінантою наративу в прозі В. Коваленко виступає тема пам'яті й ідентичності, які виявляються на перетині особистого й родового, індивідуального й колективного. У цьому контексті письменниця розгортає питання різних

ідентичностей, свідомостей, відновлення цілості пам'яті й апелює до стратегічно важливої проблеми, а саме подолання психологічної травми минулого задля перетворення «форми на основу, основи на форму» (Рікер, 2001: 360). Таким чином, йдеться про формування нової свідомості, яка визволяє те, «що досі було загальмоване, відкинуте, пригнічене; персонажі зрікаються частини себе тільки тому, що набувають іншу частину», що приводить їх до «потреби обернутись у майбутнє й розглянути рішення як проєкт» (Рікер, 2001: 361).

Наступний твір письменниці – автобіографічна повість «Копанка в бережині, або Такий мій рай» – стає найприкметнішим виявом деконструкції і конструювання індивідуального й національного світу. Його головними завданнями є подолання часу, повернення до свого первісного «я», спроба експлікації в художній формі рефлексуючої авторської свідомості. У конкретному вимірі літературних персонажів повісті В. Коваленко постає спокійний та неупереджений аналіз автобіографічної пам'яті, родинних вартостей, які було знецінено і сфальшовано за радянських часів в Україні. Автобіографічну пам'ять як різновид індивідуальної ввів до наукового обігу англійський психолог Дж. Робінсон у 1976 році і визначив її як пам'ять індивіда про пережиті ним особистісно-значущі події та стани (Робінсон, 1976).

Повість Валентини Коваленко «Копанка в бережині, або Такий мій рай» репрезентує варіант творчості, коли національна історія втілюється в біографії письменниці, художньому дискурсі її роду. «Повість мого роду» – уточнює в підзаголовку авторка і, повертаючись до своїх першопочатків, ставить запитання «Хто я?», «Звідки я?». Валентина Коваленко сильна пластикою художнього відтворення родинного світу; авторський текст естетизує проблему ідентичності української нації через актуалізацію й відновлення автобіографічної пам'яті. Знайдемо тут характерні розмисли щодо розриваного зв'язку часів, конфлікту батьків і дітей, примусової совкової асиміляції, нищення етнічної історичної пам'яті, нівелювання таланту та своєрідності в суспільстві, гріха й спокути, голоду, війни, пропагандистської фальші та пристосуванства тощо. Таким чином, читач пострадянської доби, а саме йому адресовано повість, пізнає знайомі суспільні та культурні дискурси українського буття тривалістю у три століття і зазнає почуття солідарності, вбачаючи в родинних історіях оповідачки близькі власним погляди та позиції. Отже, вони посідають важливе місце в українській національній пам'яті, адже сприймаються як «наша» українська історія, «наша» мова, «наша» українська ментальність.

Валентина Коваленко невідступно дотримується напрацьованої нарративної стратегії як способу набуття своєї ідентичності, що репрезентує пережитий досвід як національний складник. У цьому контексті прикметними є авторські рефлексії: «Моя глибока і вічна історія, родом з революцій і бунтів, воєн і тюрем, нестатків і голодів, смертей і народжень! Спинається і святіє мій дух, коли торкаюся глибини твоїх мудрих, скроплених елеєм віри у превисше – волю духа» (Коваленко, 2019: 169).

Шукання індивідуальної та культурно-національної (етнічної) ідентичності письменниця формує в межах одного хронотопу. Вона окреслює «місця пам'яті» (*“les lieux de mémoire”*), до яких включає рідний їй простір – Черкащину, точніше смілянський край. Так, у тексті переважають відповідні складники топосу, зокрема Самгородок, Куцівка, Ташлик. Саме цей простір для авторки стає джерелом самопізнання і саморефлексії, української самоідентифікації, альфою й омегою.

Власний просторовий всесвіт Валентини Коваленко стає співмірним із Україною. Це твір про спогади і пам'ять, важливість автобіографічної пам'яті в контексті української ідентичності, її неперервність, рід, його збереження, подолання розриву поколінь. Зрештою, у цьому зізнається на початку твору, благословляючи пам'ять, і сама авторка: «мої спогади. А допоки згадуєш мертвого, допоти, кажуть, живе і його дух. Отак і я. І всі ми, Благослови, Боже, на вік-віковщину людську пам'ять. Пусти до раю небесного моїх Чуйченків, Євенків, Головченків, Орленків, Стеблин, Сорокалітів, Зеленьків, Новохатьків, Зайвих, Гуглів, Гриценків, Лукіїв, Ткаченків... А я утішатимуся земним» (Коваленко, 2019: 125).

Переплітаючи у творі різні часові пласти – ХІХ і ХХ століття, – авторка прагне художньо відтворити цілісну картину родоводу, досягнути історію п'яти поколінь своїх предків. «Оце моє «вземлення» у свій рід – ніби копання у рідній березині кринички: воно не тільки дає невимовне відчуття спраги – пізнати себе, досягнути, а й наділяє неперепутним бажанням – залишити джерельно повноводу копанку нині сущим і прийдешнім», – зауважує героїня повісті. Фактично йдеться про відчуття часу, котре сьогодні набуває істотно іншого характеру, ніж колись.

Літературна візія пам'яті минулого й національної ідентичності у тексті «Копанка в березині, або Такий мій рай» ґрунтується на культурній приватній правді, живої і плінної. Перед читачем постають три образи, такі як лірична героїня в дитинстві з її сприйняттям світу і першими

літературними розважаннями, лірична героїня-мислителька (оповідачка), яка згадує, споглядає й коментує, і власне авторка, образ письменниці Валентини Коваленко, що, безперечно, відрізняється від умовного образу авторки-оповідачки уже тим, що вивищується «над твором» (відбирає матеріал згідно з художнім завданням, віднаходить необхідні просторово-часові рішення, визначаючи навіть межі участі оповідачки в повісті), тобто постає досвідченою людиною, майстринею художнього слова, яка віднаходить найбільш підходящі манери, письмо. Її прозові тексти підтримують національну ідентичність на рівні актуалізації першоелементів національного образу світу, мови, народних традицій, історичної пам'яті, що побутують на Черкащині. Через звичаї, вірування, міфи передано особливості поетичного мислення ліричної героїні, а також українського роду, що інспірує його буття. Одним із знаків тягlosti родових традицій у повісті постає псалтир, про що говорить оповідачка: «Свято бережу стодесятирічної давності псалтиря прадіда панаса Головченка. Побиті шашіллю та часом обкладинки» (Коваленко, 2019: 169).

Важливими у збереженні національної ідентичності є також пам'ять і мова. Літературні персонажі Валентини Коваленко спілкуються між собою як сьогочасні наддніпрянці. Мовна стихія авторських текстів органічно поєднала сучасну українську літературну з діалектними словами, фразами, синтаксичними конструкціями, що реалізує авторське національне єство і вибудовує нарративну ідентичність.

Висновки. Таким чином, в аналізованих творах В. Коваленко тема пам'яті й ідентичності, їхньої пов'язаності та взаємозумовленості постає одним із ключових формантів задуму й композиції. Індивідуальну пам'ять, зокрема автобіографічну, письменниця конструює у рідній колективній, тобто родовій, національній. У повісті «Вовчик» запропоновано системну реконструкцію витісненої пам'яті. Тут авторська рефлексія спрямована на осмислення відносин автентичного й штучного, розриву поколінь, подолання дитячої психотравми й відновлення історичної тягlosti пам'яті. Семантику пам'яті у повісті «Копанка в березині, або Такий мій рай» реалізовано через численні конотації, які створюють додатковий смисловий ефект, а також запропоновано нові вектори освоєння минулого, відновлення та утвердження української ідентичності. Цей процес залишається відкритим і незавершеним, отже, творчість В. Коваленко потребує подальшого прочитання в контексті пам'яті й ідентичності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Аполוגія модерну: обрис ХХ віку: статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2011. 408 с.
2. Halbwachs M. Les cardre sociaux de la memoire. Paris, 1925; Havbwachs M. On Collective Memory. Chicago : The University of Chicago Press, 1992. 244 p.
3. Гундорова Т. Транзитна культура. Симптоми постколоніальної травми: статті та есеї. Київ : Грані-Т, 2013. 548 с.
4. Кісь О. Колективна пам'ять та історична травма: теоретичні рефлексії на тлі жіночих спогадів про Голодомор. URL: <https://uamoderna.com/md/216-216> (дата звернення: 22.11.2013).
5. Коваленко В. Втеча. Черкаси : Видавець Чабаненко Ю., 2019. 234 с.
6. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ : Кліо, 2014. 272 с.
7. Поліщук Я. Реінтерпретація пам'яті в сучасному українському романі. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2012/n28/21.pdf> (дата звернення: 25.09.2019).
8. Пухонська О. Літературний вимір пам'яті : монографія. Київ : Академвидав, 2018. 304 с.
9. Рікер П. Історія та істина. Київ : Видавничий дім "RM Fcfdemia", 2001. 396 с.
10. Robinson I. A. Sampling autobiographical memory. *Cognitive Psychology*. 1976. S. 578–595.

REFERENCES

1. Aheieva V. (2011) Apolohiia modernu: obrys KhKh viku: statti ta esei. [Apology of modernism: the outline of the twentieth century: articles and essays]. Kyiv: Hrani-T, 408 p. [in Ukrainian].
2. Halbwachs Maurice. (1925, 1992) Les cardre sociaux de la memoire. Paris; Havbwachs Maurice. On Collective Memory. Chicago: The University of Chicago Press, 244 p.
3. Hundorova T. (2013) Tranzytna kultura. Symptomy postkolonialnoi travmy. Statii ta esei. [Transit culture. Symptoms of postcolonial trauma: articles and essays]. Kyiv: Hrani-T, 548 p. [in Ukrainian].
4. Kis O. (2013) Kolektyvna pamiat ta istorychna travma: teoretychni refleksii na tli zhinochykh spohadiv pro Holodomor. [Collective Memory and Historical Trauma: Theoretical Reflections on Women's Memories of the Holodomor]. URL: <https://uamoderna.com/md/216-216>.
5. Kovalenko V. (2019) Vtecha. [Escape]. Cherkasy: Vydavets Chabanenko Yu., 234 p. [in Ukrainian].
6. Nora Pier. (2014) Teperishnie, natsiia, pamiat. [The present, the nation, the memory]. Kyiv: Klio, 272 p. [in Ukrainian].
7. Polishchuk Ya. (2019) Reinterpretatsiia pamiaty v suchasnomu ukrainskomu romani. [Reinterpretation of memory in the modern Ukrainian novel]. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2012/n28/21.pdf> (25.09.2019) [in Ukrainian].
8. Pukhonska O. (2018) Literaturnyi vymir pamiaty. [Literary dimension of memory]. Kyiv: Akademvydav, 304 p. [in Ukrainian].
9. Riker P. (2001) Istoriia ta istyna. [History and truth]. Kyiv: Vydavnychiy dim "RM Fcfdemia", 396 p.
10. Robinson I. A. (1976) Sampling autobiographical memory. *Cognitive Psychology*. S. 578–595.